

Dávid Ferenc breviárium. Unitárius Egyház kiadása, Bp 1980. 72 l.

Újabb értékes kiadvánnyal örvendeztette meg híveit a Magyarországi Unitárius Egyház. A könyv része — második kötete — annak az értékeinket átmentő szándékú, maradandó értékű vállalkozásnak, amely Dávid Ferenc halála 400. évfordulójának tiszteletére több kiadvány megjelentetését vette tervbe.

A sorozat első kötetéhez hasonlóan (Dávid Ferenc és az unitárius vallás, Bp 1979), ez a mű is Dávid Ferenc-központú munka. Amint címe — és a kötetet útjára indító *Előszó* írója, dr. Ferencz József is — utal rá: elsődleges célja az, hogy szemelvényeket mutasson be Dávid Ferenc magyar és latin nyelvű munkáiból, az utóbbiakat természetesen fordításban közölve. Az *Unitárius Élet* c. egyházi lapban korábban már folyamatosan bemutatott ezen szemelvények egy kötetbe való összegyűjtése mindenképpen indokolt volt, és csak helyeselhető. Elegendő talán csak arra hivatkozni itt, hogy gyorsan távolodó múltunk ezen értékei sokak számára elérhetetlen — vagy a nyelvi nehézségek miatt nehezen érthető — szövegek voltak eddig. Jelen válogatás megkönnyíti az érdeklődő olvasó dolgát, mert közérthető, szép magyar nyelven mutatja be egyházalapító püspökünknek az egy Istenről, Jézusról, a szentlélekről, az emberről, a Bibliáról, a reformációról, a hitről, a hitbéli vitatkozások értékéről, a szabad kutatás jogáról, a megigazulásról és a békességről vallott felfogását; de ízelítőt ad Dávid Ferenc prédikációs kötetéhez írt ajánlásából és epilógusából, Paleolog Jakabhoz írt leveléből, valamint egyházi beszédeiből és egyéb gondolataiból is.

Ez a célirányos válogatás jó szempontokat követ: mindenekelőtt azokon a teológiai és humanitárius kérdéscsomókon vezeti végig az olvasót, amelyek a reformáció korának sarkalatos (vita-)pontjai, és Dávid Ferenc munkásságának maradandó értékű jellemzői voltak mindvégig.

A válogatás és fordítás dr. Erdő János kolozsvári teológiai professzor és Szász János dunántúli szórványilelkész — néhai dr. Iván László budapesti vallásstanár egykori válogatását is szem előtt tartó — áldozatos munkáját dicséri.

A szemelvények előtt két tanulmány — tulajdonképpen két előadás anyaga — olvasható. Az elsőt *Ami örökkévaló Dávid Ferenc életművében* — néhai püspökünk és egyik legjelesebb gondolkodónk — Varga Béla — neve fémjelzi. Az 1929-ben írt — és Dávid Ferenc halálának 350. évfordulóján felolvasott — előadás még ugyanazon évben megjelent a Keresztény Magvetőben (LXI/1929. 236—249.), majd különnyomatban is kiadásra került. (Kötetünk az egykori előadás csaknem teljes szövegét tartalmazza.)

Mi az, amit Varga Béla 350 év távolából — és távlatából — időtállóan, „örökkévalóan“ ítél Dávid Ferenc életművéből?

A szerző előljáróban meggyőző erővel vázolja az immanens és transzcendens idealizmus fejlődéstörténetét; a filozófiai és teológiai gondolkodás immanens és transzcendens elemeinek dialektikus váltakozását a különböző történelmi korokban és eszmerendszerekben. Platon filozófiájától az újkorig, egészen a reformáció radikális — Dávid Ferenc-i — gondolkodása és a kanti filozófia iránya között vont párhuzamig. A Dávid Ferenc helyét — az eszmetörténet fejlődésében — kijelölni hivatott ezen fejtegetés konklúziójaként megállapítja, hogy Dávid Ferenc radikális reformációja a keresztény eszmet gazdagabbá tette azáltal, hogy — a reformáció eredeti „protestáns elvét“ következetesen végigvive — a páli teológián is túl, az eredeti jézusi evangéliumhoz fordult vissza, és ezzel a keresztény eszme immanens

vonásának a transzcendens elemmel való — Jézusnál megtapasztalt — tökéletes összhangját ismét megteremtette. — Ma úgy mondjuk ezt röviden, hogy: Dávid Ferenc a tiszta jézusi eszmét — „a tiszta jézusi kereszténységet“ — kívánta helyreállítani. És Varga Bélával együtt ebben látjuk Dávid Ferenc „korszakalkotó jelentőségét“ (15. 1.).

Dávid Ferenc radikális reformációjában az értelem elnyerte az őt megillető helyet, s ezzel mintegy összekötő kapocs — mondhatjuk így is: egyensúlyteremtő tényező — lett a kereszténység immanens és transzcendens alkotóelemei között. Dávid Ferenc nagy felismerése, hogy a vallás egész embert igényel, a szellemiség egészét megköveteli, s ezért a józan értelem teljességgel lehetetlen, képtelen törekvés kizárni belőle. Épp a józan értelem áldásos — tisztító és építő — tevékenysége óvhatja meg a vallást mind a transzcendens, mind a szubjektív oldalon történő és az emberi szellemhez nem méltó torzulásoktól. Csak az egyoldalúság veszélyes e téren is — mutat rá Varga Béla, és megállapítása ma is érvényes.

Dávid Ferenc tisztában volt teológiai gondolkodásának következményeivel, bár ezek részletes kidolgozására már nem volt — nem is lehetett — ideje, lehetősége. Világosan érzékelteti ezt radikális reformációjának közvetlen gyakorlati következménye: a vallásszabadság 1568-as törvénybe iktatása a tordai országgyűlésen. Munkásságának ez a gyakorlatban — még ha oly rövid időre is — megvalósult közvetlen következménye, és mindaz, ami tevékenysége nyomán — épp a kereszténység immanens elemének hangsúlyozása révén — következményként jelentkezett — mint az egyén értékéről vallott felfogás, a lelkiismeret szabadsága, a szabad kutatás joga, a vallásos türelem és a fejlődés (az „örök reformáció“) kifejezetten immanens eszméje — gazdag életművének kétségtelenül maradandó értékeit jelzi az utókor számára. Mindezek fejtegetése rendjén Varga Béla nemcsak feltárja a Dávid Ferenc-i életmű gazdag hagyatékát, de egyszersmind meg is védi azokat.

Dr. Varga Béla ezen tanulmányával is méltán sorolható az unitarizmus értékeit feltáró és gazdagító nagy gondolkodóink sorába.

Múltunk értékeinek méltó gazdagítását jelentő munka kötetünk második tanulmánya. Szerzője, dr. Erdő János tanulmányát Dávid Ferenc halálának négy százados évfordulójára készítette, és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének Renezánsz Kutató Csoportja és a magyarországi egyetemek régi magyar irodalomtörténeti tanszékei által — 1979. május 15—19. napjain — rendezett „Nemzetközi antitrinitárius konferencián“ olvasta fel angol nyelven, a Baranya megyei Siklós történelmi várában. Az előadás — a szerző magyar nyelvű szövegével — „Dávid Ferenc biblicizmusa“ címmel olvasható kötetünkben.

Szerzőnk tíz pontba foglalja mindazt, ami Dávid Ferencnek és reformatori munkásságának a Bibliával való kapcsolatáról tanúskodik. Nagy ismeretanyaggal, tárgyának alapos ismeretéről tanúskodó pontossággal és lényegretörő tömörséggel dolgozik. Célja: bemutatni azt a lelki hátteret, amely Dávid Ferenc életpályájának mindvégig eszmei alapját, lelki mozgatórugóit és radikális reformációjának fő ismérvét jelentette: a Bibliával való szoros kapcsolatát. Önkéntelenül is S. Heym sorait juttatja eszünkbe (akár mottóként is találó a dolgozathoz): Egyetlen történet sem / kezdődik a kezdetén; a fa / gyökerei elrejtnek szemünk elől, ámde / a vizekig nyúlnak.

Dr. Erdő János tulajdonképpen ezeket a — legtöbbször csak igen fáradtságos és türelmes kutató munkával láthatóvá tehető — „vizekig lenyúló, rejtett gyökereit“ mutatja be Dávid Ferenc lelki fejlődésének és reformációjának. A hatalmas és — akárcsak a „gyökerek“ — rendkívül szerteágazó ismeretanyagot feldolgozó tanulmány ismertetése, még kivonatolt formában sem lehet célunk itt: egyrészt, mert az egy „megoly alapos“ könyvismertetés kereteit is jócskán meghaladó kísérellet lenne; másrészt, mert a dolgozat teljes egészében megjelent a Keresztény Magvető hasábjain is (85/1979. 128—139.). Tehát egészében olvasható és érdemes elolvasni.

Miben összegezhető mégis mindaz, ami e munkával való ismerkedés nyomán, egyházalapító püspökünkéről és reformációjáról alkotott eddigi képünket gazdagítja? — Így fogalmazhatunk:

Dávid Ferenc életének és egész életművének döntő meghatározó jegye: a Biblia. Kiváló bibliaismerete — kora törekvéseinek és igényeinek megfelelően — alapos szövegkritikai és nyelvismeretekkel is párosult. Bár ismerte és felhasználta korának bibliatrikáliai eredményeit, a józan értelem igazságkereső törekvéseit és a tudományosság felismeréseit: mindig összhangba hozta a Szentírással, amely reformatori ideológiájának elsődleges alapja, zsinórmértéke és fő ismérve volt.

Azért nélkülözhetetlenek számunkra ezek az ismeretek, mert Dávid Ferenc „biblicizmusának“ ismerete nélkül sem őt, sem reformációját nem ismerhetjük, és — főként — nem érthetjük igazán, Dr. Erdő János tanulmánya tehát — ilyen értelemben is — nélkülözhetetlen és maradandó ismeretekkel gyarapítja egyházalapító püspökünkről és vallásunk kialakulásáról, kezdeteiről szóló tudásunkat.

Elismerően kell szóljunk arról, hogy kötetünk mindkét tanulmánya — az igényeknek megfelelő — jegyzetanyaggal van ellátva. Ezek egyben örvendetes — és hiánypótló — előrelépés a sorozat első kötetéhez viszonyítva, mert elengedhetetlen tartozéka a korunk tudományos igényű munkáinak.

Hálásak lehetünk szerző-szerkesztőinek és kiadójának, hisz — Victor Hugóval szólva — ismét „kenyeret osztottak szét“ közöttünk, e kötettel is növelve az olvasók taborát.

KOVÁCS ISTVÁN

Paul Binder: Abrudul medieval (1201—1720). Acta Musei Apulensis. Apulum XVIII. Extras. Alba Iulia, MCMLXXX. 211—223.

A középkori Abrudbánya kritikai történetét nyújtja Binder Pál történész értékes tanulmányában, mely az *Acta Musei Apulensis* külön lenyomatában is megjelent. A Nyugati Kárpátok szívében elterülő Abrudbánya nemcsak az aranyki-termelés jelentős központja volt, hanem a szellemi élet kisugárzásának központja is.

A „terra Obruth“ kritikai történetét Binder Pál 1201. évvel indítja, amikor a Kán nemzetségből származó Gyula bán tulajdona lett. Ettől kezdve századról-századra haladva társadalmi, politikai, gazdasági és vallási élete vetületeit mutatja be tárgyilagos módon.

Számunkra különösen értékesek azok a részek, amelyek a reformáció idejében Abrudbányán és Verespatakon előretörő unitárizmus megvilágosítására és jobb megértésére szolgálnak. Annál is inkább, mert Binder Pál nem egyoldalúan, hanem a maga összességében mutatja be a reformációt, beleágyazva a város történetének valóságába.

Abrudbánya hitújításának megindítója Kronner Márton volt, ennek hatására néhány év múlva a város Szent Miklós nevű temploma az unitáriusok kezébe került. Az unitáriusok birtokolják 1782-ig, amikor az ellenreformáció erőszakkal visszafoglalja. A város első unitárius lelkésze Karádi Pál, a híres humanista, aki 1569-ben itt egy nyomdát is alapít, majd 1572-től kezdve temesvári lelkész lett.

Az unitárizmus megerősödésével a város élére az unitáriusok kerültek, s 1570-től a város gazdasági, politikai, kereskedelmi és nem utolsósorban vallási kapcsolatai az unitárizmus hatására a korábbi Szeben helyett Kolozsvár és az Aranyosszék felé irányulnak.

A XVI. század végén és a XVII. elején a város történetében nagy szerepet játszottak a Várfalváról származó Kósa Máté — későbbi püspök — és az Aranyosrákosról származó Fodor Pál, akik a város bírái is voltak, és itt szereztek nemesi címeiket. A város élén álló unitáriusok lehetőséget adtak, hogy más vidékek unitáriusai is megtelepedhessenek, sőt emelkedésüket is segítették. Így említi meg a szerző a homoródszentmártoni Gedő, az ádámosi Tamás családokat. Ádámosi Tamásnak — aki később bíró lesz — és a városnak ajándékoz Abrudi György egy Kolozsváron nyomtatott kalendáriumot, a következő ajánlással: „Az nemes királyi szabad városnak Abrudbányának fő Birójának Ádámosi Thomas Deak Uramnak és az egész Respublicának“. A város antitrinitáriusokat is vonzott, itt találjuk a nem kis szerepet játszó svájci Johannes Muraltust családjával, egészen eladdig, amíg feldúlták birtokát Abrudbányán és Zalatnán. Egyébként megemlítjük, hogy Muraltusról (1563—1602) Paul Cernovodeanu—Nicolae Vătămănu irtak részletesebb és értékes tanulmányt. (Vö. Studii și articole de istorie, IX. 1967. 71. l.)

Beke Dániel püspöki vizsgálata 1648-ban igen értékes adatokat tartalmaz a város történetére és az unitárizmus helyzetére vonatkozólag. A vizsgálat idején a lakosság többsége unitárius. A főpap Baranyai János mellett még volt néhány prédikátor és az iskola tanítója.

A XVII. század második felében fokozatosan előretörnek a többi felekezetek is.

A tanulmány bár Abrudbánya történetének egy részét tárgyalja, mégis maradandó értékkel gazdagította helységtörténeti irodalmunkat.

REZI ELEK

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R.S. România

Nr. 2

Anul 87

CLUJ-NAPOCA

1981

CUPRINSUL

A spune de la muncă	83
-------------------------------	----

STUDII

Dénes Jakab, Amintirile credinței străvechi în tradițiile și datinile populare	86
György Gaal: Cei doi Gyergyai în slujba Bisericii și a științei	97
Géza Ferenczi, Epoca și inscripția cărămizii cu scriere runică din Dirju	108
Zoltán Szabó, Istorie scrisă în piatră	120

LUCRĂRI OMILETICE

Domokos Simén, A face mărturie	122
Sîntem ogorul lui Dumnezeu	123
Rusalii: „Aici și acum“	125
Aron Török, Tăria puterii invizibile	127
Secretul căsniciei fericite	128
Csaba Attila Zsigmond, Este fericit cel care rezistă în ispită	130
A se îngriji unul pe altul	132
István Kovács, Omul își dă seamă despre el însuși	133
Părinți și copii	134
VIAȚA BISERICEAȘCĂ ȘI ȘTIRI	136
RECENZII	139

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P.S.S. dr. Lajos Kovács, membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), Ferenc Sebe și György András

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R.S. România

Volume 87

1981

Number 2

Cluj-Napoca

CONTENTS

To say Yes to the labour 83

STUDIES

The memories of our ancient faith in the popular traditions and costumes, Jakab Dénes 86
The two Gyergyai in the service of the Church and science, G. Gaal 97
The inscription and date of the ancient writing at Székelyderzs, Ferenczi Géza 108
History graved in stone, Szabó Zoltán 120

SERMONS

To give evidence, Simén Domokos 122
We are the plough-land of God, Simén Domokos 123
Here and now, Simén Domokos 125
The power of the invisible force, Török Áron 127
The secret of the happy marriage, Török Áron 128
Happy are those who hold out in the temstation, Zsigmond Csaba Attila 130
To take care of one another, Zsigmond Csaba Attila 132
Man renders account of himself, Kovács István 133
Parents and children, Kovács István 134
CHURCH LIFE — NEWS 136
BOOK REVIEW 139

Redacție — Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9. R. S. România, Tel.: 1 46 09.

I.P. Cluj, Municipiul Cluj-Napoca c-da nr. 137

